

ӘОЖ 316.334.52

**СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАСЫМДЫҚТАР ӨНІРЛІК ДАМУДЫ БАСҚАРУ
ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ**

Панияз Төлеу

toleu@inbox.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, саясаттану мамандығының 2-курс докторанты

Ғылыми жетекшісі-Жанпейісова Қ. Д.

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, саясаттану кафедрасының доценті., с.ғ.к.

Қазақстанның алдында тұрған мақсаттар мен міндеттерге жетудегі шешуші рөлді өңірлер жаңа аймақтық саясат тұрғысынан ойнайды, өйткені ескі әкімшілік шекаралардан тыс жалпы әлеуметтік-экономикалық өмір негізінде құрылған мәдени және әлеуметтік-экономикалық құрылымдар ілі бар.

Жаһандану жағдайында постиндустриалды экономиканың пайда болуы және аймақтық даму деңгейінің алдыңғы поляризациясын сақтай отырып, аймақтар мен аумақтардың өсіп келе жатқан маңызы әлеуметтік-саяси шиеленістің факторы және Қазақстан мемлекетінің ұлттық қауіпсіздігіне қауіп төндірді. Бұл әсіресе Қазақстанның жекелеген территорияларындағы және бүкіл аймақтық ұйымдағы әлеуметтік-экономикалық жағдайдың тұрақтылығы үшін өткір болды [1].

Қазақстан субъектілерінің әлеуметтік-экономикалық даму деңгейіндегі қазіргі күрт саралану басқару әдістерін жетілдірудің және аймақтық биліктің, шаруашылық жүргізуші субъектілердің және қоғамның өз дамуы үшін жауапкершілігін арттыруға негізделген аймақтық дамудың жаңа тәсілдерін қолдану қажеттілігін тудырды.

Өңірлердің әлеуметтік-экономикалық дамуына әр түрлі әсер ететін жаңа процестер мен құбылыстарды анықтайды: экономикалық өсуді жаңа сапалық негізде жалғастыру қажеттілігі, аймақтардың әлемдік экономикаға тәуелділігінің артуы, түрлі аймақтардың ерекше функциялары бар постиндустриалды және ақпараттық қоғамға көшу, имиджін өзгерту әлемдік қоғамдастықтың тұрақтылық парадигмасына өтуімен экологиялық

талаптарды қатаңдату, әлеуметтік саланы дамытуға қатысты өмірлік талаптармен байланысты [2].

Қазіргі жағдайда аймақтық стратегиялық жоспарлау осындай өршіл мақсаттар мен міндеттерді шешудің тиімді құралы болып табылады.

Өңірлік стратегиялық жоспарлау дегеніміз - басқарушылық қызметтің ерекше түрі, ол ұзақ мерзімді перспективада өңірлердің тұрақты дамуын және табысты жұмыс істеуін, өзгеретін экологиялық жағдайларға тез бейімделуін қамтамасыз ететін стратегиялық мақсаттар мен міндеттерді қалыптастырудан тұрады [3].

Стратегиялық жоспарлаудың мақсаты - қабылданған даму тұжырымдамасына сәйкес экономиканың жедел және тиімді дамуын, халықтың өмір сүру деңгейі мен жоғары сапасы, бюджет кірістерінің өсуі, әлеуметтік саладағы мәселелерді шешу үшін ұйымдастырушылық, экономикалық, институционалдық және басқа шараларды әзірлеу.

Соңғы кездері бюджеттік, салықтық, экономикалық саясаттың құрылымдық және басқа құрамдас бөліктерін қалыптастыруды мақсат ететін тәжірибеде стратегиялық әдістер мен құралдарды қолдану, мемлекеттік басқарудың тиімділігін бағалау, деңгейлер мен басқару органдары арасындағы өкілеттіктердің аражігі елдің және атап айтқанда аймақтың дамуын басқарудың ұзақ мерзімді мақсатты аспектісінің күшейгендігін айғақтайды.

2006 жылдан бастап аймақтық дамуды стратегиялық жоспарлау проблемасына мемлекеттік органдар, ғылыми қоғамдастық және аумақтың кәсіпкерлік субъектілері келесі себептерге байланысты көп көңіл бөлді.

Біріншіден, аймақтық саясаттағы стратегиялық жоспарлаудың рөлі туралы көзқарас түбегейлі өзгерді: мемлекеттік жоспарлауды ұзақ мерзімді реттеуден толықтай бас тартуға және бұған аймақтық және жергілікті билік органдарының қатысуы, биліктің барлық вертикалында оның қажеттілігін мойындауға дейін.

Екіншіден, стратегиялық аумақтық жоспарлаудың мәні, қағидаттары, міндеттері мен ұйымдастырылуы, аумақтық дамудың стратегиялық бағыттары мен мақсаттарын қалыптастыру тәртібі және оларды жүзеге асыру механизмі туралы ғылыми әзірлемелер пайда болды. Өңірлерді дамытудың стратегиялық жоспарлаудың біртұтас ғылыми негіздерін құру мәселесі әлі толық шешілмегенімен, теориялық және әдістемелік жұмыстың бар кешені бізге аймақтық жоспарлауды сәтті жүргізуге мүмкіндік береді.

Үшіншіден, орталықта және, ең бастысы, құрылымдық бөлімшелерінде басқарушылық аппараттардың аймақтық дамуды стратегиялық жоспарлаудың нақты міндеттерін шешуге әлеуметтік-психологиялық және кәсіби дайындығы пайда болды [4].

Стратегиялық басқару құралдарын қолдану және аймақтың әлеуметтік-экономикалық даму стратегиясын қалыптастыру қазіргі жағдайда аймақтың тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін өте маңызды.

Өңірлердің әлеуметтік-экономикалық дамуын стратегиялық жоспарлау бірыңғай даму векторын айқындау мақсатында өңірдің дамуына әсер ететін мемлекеттік органдардың, бизнес-қоғамдастықтардың, қоғамдық және саяси ұйымдардың қызметін үйлестіруге мүмкіндік береді. Бұл вектор аумақтық ерекшеліктерді, оның ішінде табиғи және еңбек ресурстарын, өндірілетін және қызмет көрсететін мамандануды, экономикалық, географиялық, бәсекелік және басқа да артықшылықтарды ескере отырып құрылады.

Аймақтар инвестициялар мен жаңа жұмыс орындары үшін, сайып келгенде, өмір сүру деңгейі мен әлеуметтік-экономикалық даму перспективалары үшін бір-бірімен бәсекелеседі. Инвестициялар нарығындағы бәсекелестік қатаң және халықаралық болып келеді. Инвестор үшін басқа ұқсас аймақтарға қарсы күресте жеңіске жету үшін инвесторларға ұзақ мерзімді перспективаға арналған стратегиялық даму жоспарларын ұсыну, аймақтағы қолайлы іскерлік ахуалды қамтамасыз ету, жақсы жағдайлар мен кепілдіктер жасау қажет. Бұл, әсіресе, Қазақстанның мұнай және газ кен орындары жоқ

көптеген аймақтарына қатысты, және инвесторлардың көзқарасы бойынша олар бір-бірінен еш айырмашылығы жоқ.

Өңірдің әлеуметтік-экономикалық даму стратегиясы инвестициялық ресурстарды басым бағыттарға шоғырландыруға және дамуына үлкен нәтиже беретін «өсу нүктелерін» анықтауға мүмкіндік береді. Өз кезегінде, өсу нүктелері аймақта кластерлер құруға мүмкіндік береді - өзара байланысты, географиялық шоғырланған ұйымдардың топтары (өндірушілер, компоненттер жеткізушілер, қызметтер, ғылыми-зерттеу институттары және бір-бірінің бәсекелестік артықшылықтарын толықтыратын және жақсартатын басқа ұйымдар) болып табылады. Кластерлердің құрылуы экономиканың өзара байланысты салаларын, аймақтық бюджеттің шектеулі ресурстарын, орталықтың көздері мен жеке инвесторларды маңызды бағыттар бойынша тиімді шоғырландыруды ынталандырады.

Аймақтық стратегиялық жоспарлау аумақтық жоспарлаудың ұтымды схемасын әзірлеудің негізі болып табылады, оның міндеті елді және аймақтарды функционалдық аймақтарға бөлу болып табылады (әртүрлі мақсаттағы аймақтарды құру және дамыту - қоғамдық қажеттіліктер үшін күрделі құрылыс объектілерін жоспарлы орналастыру аймақтары, аумақты пайдалануға арнайы жағдай жасалған аймақтар және т.б.). Аумақтық жоспарлау схемасы аумақты ұтымды пайдалануға және оның орнықты және теңгерімді әлеуметтік-экономикалық дамуына негіз болады.

Стратегиялық жоспарлау басқарудың заманауи әдістерін қолдану арқылы өңірлердегі мемлекеттік органдар қызметінің тиімділігін арттыруға, сондай-ақ барлық әлеуетті ұтымды пайдалану және әр түрлі көздерден қаржы ресурстарының мақсатты жұмсалуды негіздеу қажеттілігіне байланысты болады.

Стратегиялық басқару жүйесінің тиімді жұмыс істеуі әсіресе қаржылық дағдарыспен орталық және аймақтық бюджеттің тапшылығы кезеңінде өзекті болып табылады. Аймақтың дамуын басқаруда стратегиялық жоспарлауды қолдану экономикадағы дағдарыстық құбылыстарды еңсерудің экономикалық, әкімшілік-құқықтық және бағдарламалық-басқарушылық әдістерінің барлық жиынтығын дәйекті және тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Өңірлердің едәуір бөлігі қазірдің өзінде әлеуметтік-экономикалық даму стратегиясын дайындады, қалғандары даму сатысында. Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің мәліметі бойынша, 2009 жылдың соңында Қазақстан Республикасы 16 субъектісін әлеуметтік-экономикалық дамыту стратегиялары бекітілді. Көптеген стратегиялар 8 жылтан 12 жылға дейінгі кезеңдерді қамтиды, бірақ олардың бірнешеуі ұзақ мерзімге - 20-25 жылға дейін жасалған.

Осылайша, Қазақстан Республикасы өзгеріп жатқан экономикасы жағдайында аймақтың әлеуметтік-экономикалық даму стратегиясын әзірлеу аймақтық деңгейде әлеуметтік-экономикалық процестерді мемлекеттік реттеудің негізгі құралдарының біріне айналуға, сондықтан аймақтық жоспарлаудың теориялық аспектілері мен әдіснамалық негіздерін одан әрі дамытуды, олардың қазіргі заманғы жағдайларға бейімделуін талап етеді.

Айта кету керек, ғылыми әдебиеттерде аймақтық дамудың стратегиясы мен стратегиялық жоспарлаудың қалыптастырудың теориялық және әдіснамалық мәселелері жеткілікті деңгейде дамымаған. Осыны ескере отырып, біз бірқатар санаттарды ашып, «стратегия» түсінігін, оның мазмұнын нақтылау, маңызды сипаттамаларды анықтау және «аймақтың әлеуметтік-экономикалық даму стратегиясы» тұжырымдамасын тұжырымдау орынды деп санаймыз.

Қазіргі экономикалық сөздікте стратегияға келесі анықтама берілген. **Стратегия** - үкіметтің, аймақтық әкімшіліктердің, өндіріске, кірістер мен шығыстарға, бюджетке, салықтарға, капиталды салымдарға, бағаларға, әлеуметтік қорғауға қатысты ұзақ мерзімді, ең маңызды, маңызды мақсаттар, жоспарлар, ниеттер [5].

Біздің ойымызша, бұл анықтама толығымен жалпыланған және даму стратегиясының мәнін ел немесе аймақ экономикасына тікелей ашпайды.

Мемлекеттік экономикалық саясат және стратегиялық басқару саласындағы өте егжей-тегжейлі зерттеуді Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің экономикалық зерттеулер институты проблемалық талдау және мемлекеттік басқаруды жобалау орталығының бір топ ғалымдары жүргізді.

Олар стратегиялық жоспарлауда елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының ең өзекті мәселелерін шешетін және мемлекеттік басқару жүйесінің тиімділігін арттыратын «жұмыс істейтін және жауапты басқару құралы» деп санайды.

Олардың пікірінше, экономикалық стратегия ұзақ мерзімді кезеңге есептелген экономикалық дамудың құндылықтары мен мақсаттары, ұзақ мерзімді және орта мерзімді және ағымдағы перспективада экономикалық дамуды жоспарлау мен басқарудың негізгі бағыттарын қамтамасыз ететін белгілі бір басқарушылық шешімдердің жиынтығы болып табылады [6].

Ресейлік ғалым Б.Н. Кузык стратегиялық жоспарлауды мақсаттар мен басымдықтарды, сондай-ақ ұзақ мерзімді немесе орта мерзімді перспективада елдің (аймақтың) әлеуметтік-экономикалық дамуының негізгі, маңызды бағыттары үшін экономикалық индикаторлардың мәндерін анықтау процесі ретінде қарастырады және оларды іске асыру тетіктерінің негіздерін қалыптастырумен қатар жүреді [7].

Осы анықтамалардың негізділігі мен маңыздылығы үшін біз әлі күнге дейін стратегиялық басымдықтардың уақыт факторына қатысты авторлардың позицияларын бөліспейміз. Стратегияның орта мерзімді перспективаға бағытталуы, біздің ойымызша, негізделген емес және басқаруға стратегиялық тәсілдің мәніне қайшы келеді.

Стратегия әлеуметтік-экономикалық дамудың барлық салаларын қамтымауы керек және мүмкін емес. Ол тек экономикалық өзгерістердің жалпы сипатын, экономиканың тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігін, халықтың өмір сүру деңгейін, елдің қорғаныс қабілеттілігін және т.б. анықтайтын міндеттерді шешеді. Осылайша, стратегия түбегейлі, іргелі, ауқымды сипатқа ие және сәйкесінше ұзақ мерзімді кезеңге арналған, өйткені тек ұзақ мерзімді кезеңдерге арналған. уақыт аралықтарында мемлекет пен қоғам алдына қойған мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізуге болады.

Әдебиеттер:

1. Абалкин А. Взгляд в завтрашний день. М.: институт экономики РАН. 2005 г. с. 3.
2. Воробьев В.А., Сорокина Н.С. Тенденции регионального развития // Вопросы статистики, 2004 г. № 5.
3. Магомедова М.М., Лабазанов И.М. Особенности государственного управления на федеральном и региональном уровнях в современных условиях хозяйствования // Региональные проблемы преобразования экономики, № 3, 2009 г.
4. Путь в XXI век: стратегия, проблемы и перспективы российской экономики / Под ред. академика РАН Д.С. Львова. — М.: Экономика, 1999.
5. Варнавский В.Г. Партнерство государства и частного сектора. - М.: Наука, 2005 г.-315с.
6. «Өңірлерді дамытудың 2020 жылға дейінгі бағдарламасы» туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 28 маусымдағы № 728 Қаулысы.
7. Шукеев У. Приоритеты развития региональной экономики // Экономист, 2002. № 10.